

Naar perspectief voor agrarisch Nederland

Visiedocument, 15 november 2023

Inleiding

Nederland verandert voortdurend. De landbouw in Nederland verandert voortdurend. De laatste jaren worden door de boeren ervaren als een snelkookpan, waarin maatschappelijke eisen en regelgeving in een steeds groter tempo op ze af lijkt te komen. Dit wordt bevestigd door een fors aantal actoren die erop wijzen dat de agrarische sector de komende tien jaar zal veranderen en in omvang en areaal zal afnemen.

De druk op de fysieke en milieugebruiksruimte neemt sterk toe, door onder meer claims vanuit bouw en industrie, natuur en extensivering, klimaat en energie, politieke en maatschappelijke wensen. Jonge boeren maken zich zorgen over de toekomst. De ruimte die nodig is om het bedrijf verder te ontwikkelen of, zoals de politiek graag wil, te extensiveren, is er nauwelijks. En als die ruimte er wel is, zijn de kosten voor een hectare land dusdanig hoog, dat de schulden blijven oplopen wat bedrijfsovername in de weg staat.

Ook zien we het verdienmodel van de Nederlandse boer onder druk staan. Het op wereldmarktniveau produceren van onze producten heeft geleid tot schaalvergroting van individuele bedrijven. De kostprijs neemt toe vanwege verdergaande bureaucratiesering en regelgeving, terwijl de opbrengstprijzen stagneren, door met name een ongelijk speelveld. Enerzijds hoge productie-eisen, anderzijds stagnerende opbrengstprijzen mede door goedkope import. We merken echter dat de boeren nu tegen grenzen aan lopen: financieel, fysiek en maatschappelijk. Dit vraagt om concrete stappen en daadkracht!

Wat vaak vergeten wordt of onbenoemd blijft, is de waarde van het Nederlandse Agrocluster. Het agrocluster levert een grote bijdrage aan het Bruto National Product: rond de 6 % van het BNP en zelfs bijna 30 % van het BNP van de totale maakindustrie. Iedere boer houdt ongeveer 10 mensen aan het werk, en de sector wordt wereldwijd geroemd om zijn innovatiekracht, kwaliteit en efficiëntie. Ruim 600.000 mensen zijn dag in, dag uit vol passie van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat in de weer om voor veilig voedsel te zorgen voor miljoenen mensen. En dat al generaties, ja eeuwen lang! Dit verdient respect en waardering! Daarnaast worden nagenoeg alle reststromen uit menselijke consumptie verwerkt tot hoogwaardig diervoeder. Er dient zorgvuldig en met respect mee te worden omgesprongen. Jonge boeren hebben vaak miljoenen aan leningen af te lossen om zich een bestaan te verwerven, geadviseerd door banken en adviseurs. Boeren denken in generaties, niet in een kabinetstermijn van 4 jaar of minder.

In deze nota doet Agractie Nederland aanbevelingen aan de politiek en stelt een aantal doelen richting 2030. Agractie stelt ondernemerschap van boeren hierin centraal. Door meer te sturen op doelen, zal de agrarische sector vitaler worden en meer slagkracht krijgen. We hopen dat deze doelen bijdragen aan een eenduidig beleid, waar de Nederlandse boer op kan bouwen, zonder dat gestelde regelgeving keer op keer verandert. We begrijpen dat sommige punten niet van de ene op de andere dag gerealiseerd zijn. Dat is voor ons echter geen reden om er niet aan te beginnen. We roepen de politiek, maatschappelijke en belangenorganisaties, en alle betrokkenen op samen dit perspectief voor de boeren van Nederland te realiseren!

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Inhoudsopgave	3
1. Verdienmodel en perspectief	4
2. Ruimte.....	6
3. Omgaan met dieren & duurzaam ondernemen	9
4. Het Nederlandse Agrocluster	10
Tot slot.....	12
Bijlage 1 - Gedragscode Keten.....	13
Bijlage 2 - De Agrarische Hoofdstructuur (AHS)	14
Bijlage 3 - De Basisvergoeding	15
Bijlage 4 – Ecosysteemdiensten	16
Bijlage 5 - De Grondbank.....	17
Bijlage 5a - Grondpolitiek.....	18
Bijlage 6 - De Zoetwatervoorziening.....	20
Bijlage 7 – Hoe halen we natuur en milieudoelen?.....	21

1. Verdienmodel en perspectief

Volgens econoom en marketingdeskundige Porter zijn er drie strategieën waarop een bedrijfsvoering zich kan onderscheiden¹. Zo kan de bedrijfsvoering opgesplitst worden in de volgende categorieën:

1. Produceren tegen een zo laag mogelijke kostprijs. Dit zijn de zogenaamde bulkproducten. Een efficiënte bedrijfsvoering, technologische innovaties staan hoog in het vaandel.
2. Produceren voor een specifieke groep klanten, bijvoorbeeld biologisch.
3. Onderscheidend vermogen op het product genereren. Voorbeeld hiervan zijn producten met een toegevoegde waarde, zoals weidevogelmelk, pootaardappelen, kalfsvlees, maar ook regio of lokaal gebonden producten.

Hiernaast kan een ondernemer extra inkomsten genereren uit nevenactiviteiten, zoals toerisme, een zorgtak of energieproductie en tal van andere varianten hierop.

Kijkend naar de Nederlandse markt, dan zien we alle drie de stromingen terugkomen. Ook zien we een groep boeren 'stuck in the middle', die niet echt onder een categorie vallen. Deze middengroep staat onder grote druk. Deze boeren kiezen, om wat voor redenen of omstandigheden dan ook, niet echt voor een specialisatie in lage kostprijs of een nichemarkt, óf ze behoren tot de groep bedrijven (50 – 75 procent) met een specialisatie in lage kostprijs. Extra regelgeving of verplichte investeringen, wat leidt tot verhoging van de kostprijs, tast direct hun continuïteit aan. Deze boeren moeten eigenlijk, aldus Porter, kiezen welke richting ze op willen, anders houden zij nauwelijks het hoofd boven water. Omdat de nichemarkten beperkt zijn en kostprijspecialisatie (niet altijd en overal mogelijk) een 'survival of the fittest' is, zullen er alternatieven en nevenzaken aangedragen moeten worden, zodat de groep boeren 'stuck in the middle' een beter inkomen kan genereren.

Kijkend naar de Europese en mondiale markt, kunnen we de Nederlandse landbouwproducten grotendeels scharen in de derde categorie. Dit betekent dat Nederlandse boeren zich in verschillende markten verschillend moeten onderscheiden. Dit loopt klem. Zeker als we de recente uitspraken van de politiek hier overheen leggen, zit de Nederlandse boer in een flinke spagaat.

Problematisch is de volgende vraag. In hoeverre kan er nog gesproken worden over een Nederlandse markt? Qua regelgeving ligt er een duidelijke begrenzing op de landsgrenzen. Het Europese model van vrij handelsverkeer, is nog niet doorgetrokken naar het gelijk trekken van regelgeving op diezelfde Europese markt. De Nederlandse overheid meent, naar onze mening, te vaak dat het zijn eigen strenge regels moet hebben. Dit kan niet, zolang hierin geen marktregulatie is.

---

¹ Michael Porter, Concurrentiestrategie – Analysemethoden voor bedrijfstakken & industriële concurrentie

Wat moet er gebeuren?

- ✓ **Ontwikkel een voedselvisie**, bij voorkeur met de ons omringende landen om de Noord-West Europese voedselproductie stabiel te laten functioneren en minder afhankelijk te worden van geïmporteerde grondstof en productstromen. Houd hierbij rekening met betaalbaarheid van de eerste levensbehoefte voor minima.
- ✓ **Organiseer nationale en Noordwest Europese afzet zoveel mogelijk in traceerbare ketens tussen boer en eindafnemer**, vraag gestuurd. Deze ketens zijn zo kort mogelijk en garanderen een reële prijs voor de boer, naar voorbeeld van het Fair Trade keurmerk. Hierbij horen afspraken over productievolumes en importbeperkingen, dan wel andere belemmeringen, voor producten geproduceerd tegen andere standaarden buiten Noordwest Europa.
- ✓ **Stel samen met de ketenpartijen en overheden een Gedragscode Keten² op**, waarbij sprake is van minimum garantieprijsen voor producten.
- ✓ **Stuur op een geldigheidsduur van regels voor tenminste tien jaar** en wijzig deze tussentijds niet.
- ✓ **Creëer een Agrarische Hoofdstructuur³** en hanteer daar alleen de basisregels, zoals die in de EU gelden. Dit zijn bij uitstek gebieden, waar de lage kostprijs bedrijven zich verder kunnen ontwikkelen en waar voedselproductie op nummer één (blijft) staan. Accepteer daarmee dat de drie categorieën (volgens het model van Porter, zoals hierboven beschreven) bestaan en geef ze ook de ruimte.
- ✓ **Bevorder korte ketenafzet en neveninkomsten** in alle breedte, zodat meer gezinsbedrijven een stabiel inkomen kunnen genereren. Dit aandeel kan stijgen naar circa 50 procent van de bedrijven in 2030.
  - Laat gezinsbedrijven kiezen voor een **Basisvergoeding⁴** en verbind daaraan maatschappelijke doelen, bovenop de basisregels zoals deze in de EU gelden. Dit als tegenhanger voor de noodzaak tot schaalvergroting. Hierbij wordt de boer naast voedselproducent ook een beheerder van het landschap met een bijpassende vergoeding, of vervult hij een maatschappelijke taak.
  - Breid ecosysteemdiensten sterk uit waarbij het uitgangspunt is dat de overheid klant is bij de boer en de vergoeding dusdanig is dat er sprake is van economische herfinancierbaarheid.

---

² Bijlage 1 – Gedragscode Keten

³ Bijlage 2 – De Agrarische Hoofdstructuur (AHS)

⁴ Bijlage 3 – De Basisvergoeding

2. Ruimte

Het begrip 'ruimte' dient te worden onderverdeeld in de fysieke ruimte en de (milieu)gebruiksruimte.

Fysieke ruimte

Er is sprake van een toenemende behoefte aan fysieke ruimte voor woningbouw, wegen, luchthavens, natuur, bos, recreatie en energie. Nederland is te klein voor het vervullen van al deze wensen. Land annexeren lijkt een optie om serieus te onderzoeken. Denk bijvoorbeeld aan de Oostvaardersplassen of het Markermeer. Neem ook in ogenschouw dat de zone langs de Noordzee, en in mindere mate langs Het Kanaal, een unieke delta is. Hier creëert de landbouw hoogwaardige producten en uitgangsmateriaal, die niet zomaar naar elders verplaatst kunnen worden. Daarom zullen er in deze Noordwest Europese zone van alle stakeholders concessies verwacht worden. Essentieel is het om hierbij te kijken naar de grondslag: het is zonde om op de beste grond woningen en industrie te plaatsen. Goede grond kan maar één keer worden verpest, daarom moet er zuinig met deze grond worden omgegaan. Dit vereist *ruimtelijke ordening* met een heldere positie voor de *land- en tuinbouw*.

Voordat er iets gezegd kan worden over de ruimte en hoe deze ingedeeld kan worden, zal de politiek zich moeten uitspreken over de richting die Nederland op gaat.

- ✓ Nederland is een handelsland. Behouden en verbeteren van de goede infrastructuur en snelle verbindingen met het Europese achterland;
- ✓ Nederland is een kenniseconomie. Exporteren van kennis en innovatie in het bedrijfsleven en gebruiken van kennisclusters;
- ✓ Nederland is mainport van Europa. Er zijn veel goederen- en personenstromen van en naar de centrale mainporthubs;
- ✓ Nederland is toonaangevend op het gebied van innovatie, zowel op het gebied van efficiëntie als op het gebied van duurzame landbouw, en voorziet in belangrijke mate de Noordwest Europese agglomeratie van gezond, veilig en duurzaam voedsel en exporteert daarnaast subliem uitgangsmateriaal voor wereldwijde teelt en consumptie (zowel dierlijk als plantaardig);
- ✓ Daarnaast, maar misschien bovenal, willen we een prettig, schoon en veilig woonklimaat.

We ontkomen er niet aan om over onze grenzen te kijken. Integratie in één Noordwest Europese markt is hierbij een sleutel. Maar ook het creëren van nieuwe grond en innovatieve (drijvende) concepten om schaarse ruimte te vinden in zee en/of meer.

Milieugebruiksruimte

Naast de druk op de fysieke ruimte, is er druk op de (milieu)gebruiksruimte. De Nederlandse overheid stelt dat de CO2 footprint van alle sectoren verminderd moeten worden. Toch is de Nederlandse boer koploper op het gebied van het beperken van emissies naar het milieu, in ieder geval per kilogram product. Ook wat betreft de benutting van rest- en afvalstromen om zo voedselverspilling tegen te gaan, scoort de sector hoge ogen. Met grondstoffen wordt zuinig omgegaan om efficiënt te kunnen produceren. Het laag houden van de milieu-impact begint bij een hoge hectareopbrengst. Die is nergens in de wereld zo hoog als in Nederland. Ook heeft de Nederlandse agrarische sector de afgelopen decennia het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en antibioticagebruik aanzienlijk gereduceerd. Toch

blijkt keer op keer dat de waardering voor deze prestatie ver te zoeken is, aangezien regelgeving constant aangescherpt wordt. Zo moet bijvoorbeeld de (bodem)waterkwaliteit geborgd worden en waar nodig verbeterd, maar tegelijk mag ook de bodemvruchtbaarheid niet achteruit gaan. Al deze los van elkaar staande, maar in elkaar grijpende eisen kunnen niet met middelvoorschriften op microniveau geregeld worden. Dit zal zo veel mogelijk moeten gebeuren met doelvoorschriften, zodat onze boeren kunnen toewerken naar een doel en zo meer perspectief krijgen. Ook is een passende beloningsstructuur noodzakelijk om deze doelvoorschriften te bereiken, er voor te zorgen dat de kosten op het boerenerf niet alsmaar (blijven) stijgen en boeren de erkenning te geven die ze verdienen!

Wat moet er gebeuren?

- ✓ **Benoem een Landschapscommissaris** die onder een minister van Ruimtelijke Ordening met belanghebbende partijen het ruimtevraagstuk in kaart brengt, aan de hand van een agrarisch 'Deltaplan 2030'. Een Agrarische Hoofdstructuur is hier onderdeel van.
  - ✓ **Investeer in een meetnetwerk** in Nederland, waarbij gedetailleerd de milieu-impact geregistreerd en gemonitord wordt. Immers, meten = weten. Maatregelen gebaseerd op schattingen of modellen zijn niet gemeten en niet valide om beleid op te bouwen.
  - ✓ **Maak gebruik van een natuurlijke krimp**, door regelingen zó in te richten dat stoppers op een sociale manier kunnen stoppen en blijvers hierdoor meer perspectief krijgen in een proactief wijkers- en blijversbeleid.
- Neem vrijkomende gronden op in een substantiële Grondbank⁶** en stel deze beschikbaar voor landbouw en het realiseren van een betere agrarische structuur. Dit biedt kansen voor agrarisch ondernemers.
- ✓ **Bestem de tweede pijler van het GLB, aangevuld met nationale en Europese budgetten voor plattelandontwikkeling, voor het instellen van een basisvergoeding voor agrarische bedrijven.** Hieruit dient een stabiele langjarige basis te ontstaan, waaruit inspanningen op het gebied van landschapsbeheer, biodiversiteit, water, veenweide, vermindering van gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest worden vergoed met een substantiële solide financiële basis. Uitvoering via de Natuur Collectieven of de RVO.
  - ✓ **Onderzoek de annexatie van land op water** om aan ruimtelijke, milieutechnische en verschillende andere doelen en wensen tegemoet te komen.
  - ✓ **Onderzoek hoe de Nederlandse landbouw te allen tijde gebruik kan maken van een zoetwatervoorziening⁷**, ook in droge en dus schaarse periodes.
  - ✓ **Stel een landbouwstage in voor Kamerleden en verklein de afstand tussen ministerie en boerenpraktijk** door voorwaardelijk te stellen dat minimaal 25 procent van de ambtenaren een agrarische achtergrond en opleiding hebben.

---

⁶ Bijlage 5 – De Grondbank

3. Omgaan met dieren & duurzaam ondernemen

Aandacht voor dierenwelzijn en de inrichting van agrarische bedrijven, is belangrijk om in de toekomst het duurzame en hoogwaardige imago van de agrarische sector te kunnen behouden. We kunnen de wensen vanuit de maatschappij en de consument hierbij niet negeren. Zo constateren we dat transport van dieren vandaag de dag maatschappelijk precair is. Ook het over de wereld heen en weer transporteren van veevoer staat onder druk. Aandacht wordt gevraagd voor de kringloopgedachte, voor zover dat niet al is geïntegreerd in de bedrijfsvoering.

Echter zullen we ook enigszins realistisch moeten kijken naar deze 'maatschappelijke wensen', die voornamelijk voortkomen uit politieke hoek en/of vanuit de Nederlandse burger. Toch kiest de consument vaak voor 'goedkoop'. Laten we rekening houden met het feit dat de maatschappelijke wensen niet alleen op het bordje van de boer terecht mag komen, met de bijkomende kosten, maar dat de kringloopgedachte evengoed geïntegreerd dient te worden in de maatschappij, met het besef dat dit verandering vraagt in het koopgedrag van de consument. Immers, hoe kan de overheid een boer vragen alsmaar duurzamer te produceren, met kostprijsverhoging tot gevolg, zonder dat hier een reële opbrengst tegenover staat?

Wat moet er gebeuren?

- ✓ **Waardeer dierlijke mest als voedingsbron voor groei en leven.** Bevorder het voeden van gewassen naar behoefte met dierlijke mest in plaats van dit aan te vullen met kunstmest. Evenwichtsbemesting waarbij de hoeveelheid 'geogoste' nutriënten jaarlijks weer wordt aangevuld is de basis van iedere kringloop.
- ✓ **Zet de Keten Duurzaam Rundvlees op.** Er is ruimte in de Nederlandse markt voor duurzaam geproduceerd rundvlees. Het momenteel tekort aan rundvlees wordt gevuld met onder meer Zuid Amerikaans rundvlees. Dat kan anders! In de Keten Duurzaam Rundvlees groeit een deel van de kalveren uit tot jong rund (12-18 maanden), waarbij ze worden geweid op extensief beheerde gronden.
- ✓ **Bouw de afhankelijkheid van grondstoffen van externe hectares buiten Europa af.** Denk aan GMO soja, maïs en granen. Dit dient echter gelijke tred te houden met Noordwest Europese ontwikkelingen op dit gebied en alternatief aanbod van eiwit.
- ✓ **Stel als doel het verkleinen van de kringloop tot een Noordwest Europese schaal.** Bij duurzaam ondernemen hoort een zo kort mogelijk gesloten grondstoffen en mest kringloop.

4. Het Nederlandse Agrocluster

Het voedsel geproduceerd in Nederland voldoet aan de hoogste standaarden voor wat betreft voedselveiligheid en dierenwelzijn. Het Nederlandse Agrocluster is hierbij nauw verbonden. In ruil voor deze hoge standaarden, dienen de boeren ook hoge productprijzen te ontvangen en voorzien te worden van een bepaalde inkomenszekerheid. Nederland wordt gezien als een proef- en innovatietuin op mondiaal niveau. Dit willen we behouden en indien mogelijk uitbouwen. Door technologische innovaties kunnen we in de toekomst naar een zero-emission en milieuvriendelijke(re) landbouw. Hierin moeten we wereldwijd leider zijn. Het moge evident zijn dat ook de boeren, als product 'testers', evenredig mee profiteren van de innovatie en kennisexport, in tegenstelling tot hoe het vandaag de dag gaat.

Het totale Agrocluster zorgt voor meer dan 600.000 banen en meer dan 6 procent van het BBP. Dit dient gewaardeerd te worden en er dient zorgvuldig mee omgegaan te worden. Delen van Noordwest Europa en in het bijzonder van Nederland zijn vanwege klimatologische omstandigheden in combinatie met de vruchtbare deltagrond tamelijk uniek in de wereld voor bepaalde hoogwaardige teelten en efficiënte en duurzame productieprocessen. Dit dient beseft en zeker behouden en beschermd te worden.

Efficiënte veehouderij

De Nederlandse landbouw is wereldwijd vooral bekend door efficiënte productie van enkele sectoren zoals pluimveehouderij, varkenshouderij en kalverhouderij. We zijn in staat om in deze efficiënte sectoren voedsel te produceren met een zeer lage milieubelasting (per kg product) en op het gebied van dierenwelzijn zijn de afgelopen 25 jaar grote stappen gezet. De weg naar een verbetering van het dierenwelzijn is een voortgaande route.

De efficiënte dierhouderij produceert hoogwaardige producten tegen een lage kostprijs, toegankelijk voor grote groepen consumenten. Van een aantal productstromen zoals varkensvlees en pluimveevlees en eieren wordt een flink deel geëxporteerd, grotendeels naar onze buurlanden in een straal van 600-800 kilometer. Efficiënte productie levert een relatief grote bijdrage aan de Noordwest Europese voedselproductie. Dit geldt ook voor de Nederlandse zuivelproductie. In dit kader moeten we echter niet vergeten dat Nederland ook grote hoeveelheden voedsel importeert die het zelf niet kan produceren. Denk bijvoorbeeld aan koffie en citrusvruchten. Per saldo is Nederland een netto voedselimporterend land wanneer je rekent per kilo product. En om te kunnen importeren is export nodig.

Het is belangrijk te constateren dat:

- ✓ Efficiënte sectoren zorgen dat er voldoende, veilig en betaalbaar voedsel wordt geproduceerd;
- ✓ Dit gebeurt met grote aandacht voor dierenwelzijn;
- ✓ Het medicijngebruik al vele jaren sterk daalt;
- ✓ De productie in efficiënte stallen plaats vindt met een minimale milieubelasting;
- ✓ Efficiënte sectoren een grote bijdrage leveren aan een vitale plattelandssamenleving en brede welvaart.

Wat moet er gebeuren?

- ✓ **Maak gebruik van een actief stoppers/blijvers beleid**, zodat in gebieden met een hoge puntdruk het perspectief richting de toekomst verbeterd kan worden voor de blijvers in deze gebieden.
- ✓ **Maak heldere en consistente afspraken over dierenwelzijn**, zodat er een geaccepteerd maatschappelijk draagvlak ontstaat.
- ✓ **Laat grondstoffen in toenemende mate uit Europa komen**. Wij begrijpen de discussie over de herkomst van grondstoffen. De herkomst en traceerbaarheid hiervan verdient aandacht. Dit mag niet tot verdere ontbossing leiden in andere werelddelen.
- ✓ **Zet meer in op mestverwerking en vergisting**. Dit levert een toenemende bijdrage aan de beschikbaarheid van Manure (kunstmestvervanger) en de energievoorziening uit natuurlijke hulpmiddelen.
- ✓ **Stop met het gericht en substantieel afbouwen van de efficiënte sectoren**. Dit vinden wij onwenselijk en onnodig.
- ✓ **Zet in op het vergroten van de afzet van duurzame producten en traceerbare Noordwest Europese ketens**.
- ✓ **Voorkom de import van producten uit derde landen geproduceerd tegen lagere standaarden op het gebied van dierenwelzijn en medicijngebruik**.

Tot slot

De titel van dit visiedocument luidt: *Naar 2030. Perspectief voor agrarisch Nederland*. Hoe ziet de agrarische sector er uit in 2030? Is de balans tussen natuur en economie dan hersteld? Heeft agrarisch Nederland dan haar volledige erkenning om haar bijdrage in de voedselvoorziening en als beheerder van het landschap? Leidt het uitvoeren van deze visie tot een beter perspectief voor de Nederlandse boeren? Zeker!

Noordwest Europese ketenafzet in combinatie met de Gedragscode Keten en minimum garantieprijzen zullen ervoor zorgen dat prijzen zich structureel op een reëler en stabiel niveau zullen bevinden.

De Agrarisch Hoofdstructuur zal ervoor zorgen dat het gevecht om de ruimte niet naar willekeur en ongereguleerd doorgaat ten koste van de boerenstand. De meest vruchtbare delta ter wereld, welke ligt in delen van Noordwest Europa en in het bijzonder in Nederland, beschikt over hoogwaardige teelten en efficiënte en duurzame productieprocessen. Dit systeem dient behouden en beschermd te worden! De komende jaren moet en zal de innovatie en bedrijfsontwikkeling doorgaan. De Nederlandse agrarische sector kan hierin haar vooruitstrevende rol blijven vervullen, om wereldwijd leidend te blijven in zijn innovatiekracht, kwaliteit, efficiëntie en duurzaamheid.

Een substantiële Grondbank zorgt ervoor dat jonge boeren het bedrijf makkelijker kunnen overnemen, meer perspectief krijgen, maar ook zij-instromers en nieuwe initiatieven een grotere kans krijgen. Ook zorgt het voor minder kapitalisering van bedrijven.

Veel bedrijven zullen hun weg vinden in korte keten, niche en neveninkomsten. In 2030 zal er in zijn algemeenheid (maar meer in gebieden met beperkingen) meer verweving van functies en activiteiten plaatsvinden, wat een maatschappelijk voordeel is voor onze agrariërs. Opvang van zoet water, meer biodiversiteit en een mooi cultuurlandschap in stand houdend.

Wat we als laatste niet onbenoemd willen laten, is dat de boer als voedselproducent op nummer één dient blijven te staan, en hiervoor de erkenning dient te krijgen die de boer verdient. De boer zien als landschapsbeheerder is een bijkomend effect, wat vaak al binnen handbereik ligt van veel boeren. Boeren hebben de kennis al in huis, want ze werken immers al samen mét de natuur. Wij hopen dat de lange termijn doelvoorschriften die we in deze visie hebben gegeven, opgepakt worden door de politiek om zo perspectief te geven aan de te kiezen koers voor de komende jaren richting 2030. We gaan voor een vitaal, levendig platteland, met veel variatie en sociale cohesie. Ruimte voor ondernemerschap!

In de vorming van deze visie spraken wij met boeren, experts in de agro-food keten, landbouweconomen en andere relevante key-players. En natuurlijk gebruikten we gezond boerenverstand. Wij als Agractie Nederland zullen ons op alle manieren inzetten om deze visie te realiseren en partners te vinden die deze visie ondersteunen. In deze dynamische periode in agrarisch Nederland, zal ook deze visie regelmatig worden aangescherpt en bijgeschaafd. We blijven voortdurend op zoek naar een goede toekomst voor de Nederlandse boer!

Bijlage 1 - Gedragscode Keten

De inkomens van boeren en de waardering voor de boer en agrarische producten staat onder druk. De manier hoe de boeren in de keten georganiseerd zijn is één van de oorzaken hiervan. Daarnaast staan ook de overige ketens regelmatig onder druk. Een oplossing is om te komen tot een transparante, zo kort mogelijke voedselketen, met een passende waardering voor iedere schakel. Ook in financieel opzicht. Te grote marktmacht of marge van één of meer schakels in de keten dient te worden beperkt en de positie van de primaire producent die als zwakste schakel meestal prijsnemer is, dient te worden versterkt. De overheid dient de regelgeving dusdanig aan te passen dat bescherming en marktpositie van de primaire producent gewaarborgd is. Wij pleiten voor het opstellen van een 'Gedragscode Keten' tussen de voedselketenpartijen, waarin in ieder geval de volgende zaken worden geregeld en verder uitgewerkt:

- ✓ De keten maakt afspraken naar 'Fair Trade', waarin gewaarborgd is dat iedere ketenspeler, met nadruk op de primaire producent als prijsnemer, een prijs ontvangt die minimaal boven de jaarlijkse kostprijsberekening valt.
- ✓ Op ieder product staat duidelijk aan de voorzijde het land van herkomst vermeld, ook op bewerkte producten.
- ✓ Slepen met grondstoffen en voedsel wordt zo veel mogelijk voorkomen, door het kiezen voor producten en/of grondstoffen uit Noordwest Europa te stimuleren.
- ✓ We stunen niet op prijs met agrarische basisproducten zoals fruit, groente, zuivel en vlees. Dit legt een te grote indirecte prijsdruk op de primaire producent. In plaats van reclame op prijs, zou reclame op onderscheidende kwaliteit een optie zijn.
- ✓ Er is continue zichtbare aandacht voor de primaire producent in communicatiekanalen.
- ✓ Er wordt meegewerkt aan onderzoeken om te komen tot een minimum basisgarantieprijs voor agrarische basisproducten voor de Noordwest Europese primaire producent en de intentie uitgesproken hier invulling aan te geven. Dit betekent ook inzicht in marges per productgroep.
- ✓ Afspraken worden gemaakt over een minimum percentage van de consumentenprijs ten gunste van elke betrokken ketenpartij.
- ✓ Presentatie en positionering gebeurt op een wijze dat de gezondheid, transparantie en het belang van de primaire producent wordt bevorderd. Concreet betekent dit bijvoorbeeld dat duurdere producten, waarvoor vaststaat dat de primaire producent hier een faire prijs voor ontvangt, op een AI locatie in het schap worden gepresenteerd.

Bijlage 2 - De Agrarische Hoofdstructuur (AHS)

Wij pleiten voor de introductie van een *Agrarische Hoofdstructuur* in Nederland. Grond kan men slechts eenmaal van bestemming veranderen: naar natuur, bebouwing of infrastructuur. Bij ruimtelijke opgaven wordt vaak niet voldoende gekeken naar de ondergrond en grondsoort. Zo staan de beste landbouwgronden van Nederland onder druk. Onze gronden die voor uitgangsmateriaal zorgen en die zo indirect miljoenen mensen voeden. Deze gronden, in combinatie met de omstandigheden, zijn vrijwel uniek in de wereld. Daarom verdienen deze gronden bescherming tegen functieveranderingen en introduceren wij de *Agrarische Hoofdstructuur*.

Bij voorgenomen functiewijzigingen weegt het landbouwaspect altijd zwaarder en moet eerst naar andere gebieden gekeken worden. Ook ruimtelijke ingrepen in gebieden aangrenzend aan de *AHS* dienen getoetst te worden of deze geen externe effecten op deze *AHS* hebben.

Binnen de *AHS* gelden de basiseisen die nodig zijn voor voedselveiligheid, milieu, dierenwelzijn en omgeving. Het is juist in het belang van onze positie als Nederland in Europa en daarbuiten, dat er niet allerlei extra eisen en regels worden opgelegd, tenzij de boer daarvoor zelf kiest, tegen een vergoeding.

De landbouw binnen de *AHS* is van een hoogwaardig niveau, mondiaal bekeken, en geldt als proeftuin, innovatietuin en kweekcentrum voor uitgangsmateriaal waarvan de hele wereld kan profiteren.

Bijlage 3 - De Basisvergoeding

De maatschappij en overheid vragen veel van de Nederlandse boer. De lijst met wensen is van een dusdanige omvang, dat de invulling hiervan niet vergoed kan worden uit de kale prijs van producten, zoals zuivel, groente en fruit of vlees. Denk hierbij aan wensen op het gebied van biodiversiteit, bodembeheer, waterberging, emissiebeperking, waterkwaliteit, CO2 opslag, landschap en nog veel meer. De agrarische ondernemer moet naast boer ook landschapsbeheerder zijn, die zorgt voor biodiversiteit, flora en fauna en cultuurhistorische landschapselementen. Naast boer moet hij ook zorg dragen voor de kwaliteit van de omgevingsfactoren als water, bodem en lucht.

Stabiliteit en langjarig perspectief zijn essentieel om aan deze doelen invulling te kunnen geven. Daarom pleiten wij voor het instellen van de *Basisvergoeding*. Het instellen van *de Basisvergoeding* is gekoppeld aan een pakket met verschillende (regionale) doelstellingen. Het is daarmee een goede methode om effectief stappen te zetten in het bereiken van de verschillende doelen én de boer bij wie dit in zijn bedrijfsvoering past een stabiele basis te geven, die hem minder afhankelijk maakt van marktinvoeden.

De keuze voor de *Basisvergoeding* is een vrije keuze. De boer kiest voor een stukje inkomenszekerheid. In ruil voor deze zekerheid moet hij meerdere (regionale) doelstellingen bereiken. Doelstellingen die eens per 10 jaar worden vastgesteld, zonder tussentijds gewijzigd te worden. Ruim voor de 10 jaren verstreken zijn wordt de keuze gemaakt opnieuw 10 jaar mee te doen aan de Basisvergoeding.

Pijler 2 van het GLB, aangevuld met nationale en Europese budgetten voor plattelandsontwikkeling, kan worden aangewend om *de Basisvergoeding* financieel te dekken. De uitvoering zou kunnen lopen via de Natuur Collectieven of de RVO, met als indicatie een modaal inkomen.

Over de concrete invulling en uitvoering gaan wij graag in gesprek.

Bijlage 4 – Ecosysteemdiensten

Onze boeren hebben de oplossingen voor biodiversiteit en CO2 binding!

In de huidige situatie zijn er al tal van boeren die op allerlei manieren maatschappelijke diensten verlenen en hiervoor uit allerlei budgetten en vergoeding ontvangen. Denk aan oplossingen in veenweidegebieden, weidevogelbeheer en flora en faunapakketten zoals botanisch hooiland of plas & dras gebieden. Deze pakketten bieden in veel gevallen een vergoeding waardoor boeren, bij wie dit in hun bedrijfssituatie past, hiervoor kunnen kiezen en zo kunnen bijdragen aan maatschappelijke doelen. Deze pakketten zijn echter zeer plaatselijk, niet stabiel langjarig en overheden draaien naar willekeur aan de hoogte van de financiële vergoeding. De huidige methode via 'BoerenNatuur' kent echter een aantal beperkingen. Het aantal pakketten is beperkt, er is nauwelijks flexibiliteit, het jaarlijks budget is beperkt, het is kortcyclisch (6 jaar) en de methodiek is extreem controle gedreven.

Om sneller doelen te bereiken op het gebied van biodiversiteit, groen-blauwe dooradering, watervasthoudend vermogen, CO2 opslag enzovoorts vinden wij het van belang het aantal pakketten sterk wordt uitgebreid en er flexibiliteit is binnen de uitvoering van de pakketten. Het ene jaar is tenslotte het andere niet, en kalenderlandbouw bestaat niet.

Daarnaast dienen de afspraken langjarig te zijn, bijvoorbeeld 15 jaar, en niet controle maar resultaat gedreven. Als voorbeeld; wanneer een boer nu 50 bomen in verschillende percelen plant dient hij voor iedere boom jaarlijks digitaal te melden, binnen 1 week na uitvoer, wanneer en welk jaarlijks onderhoud hij aan een betreffende boom heeft gepleegd, waarnaast bovendien nog regelmatig controleurs van de NVWA onaangekondigd komen controleren. Dit kan veel beter door bij de start van de pakketperiode helder vast te leggen wat het verwachte resultaat na 15 jaar dient te zijn. Resultaatgedreven.

De vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer zijn daarnaast gebaseerd op onkosten en/of onderhoudsvergoeding. Zonder rendement op financiering of marge. Wanneer een boer ervoor kiest op een substantieel deel van zijn bedrijf agrarisch natuurbeheer toe te passen zullen banken dit niet kunnen herfinancieren omdat het rendement ontoereikend is.

Bijlage 5 - De Grondbank

De ruimtedruk in Nederland is hoog. Tal van partijen azen op grond en hebben gewoonlijk diepere zakken en een beter verdienmodel dan de primaire voedselproducent. Denk aan projectontwikkelaars en industrie, ruimte voor energietransitie, datacentra, maar ook TBO's en platte investeerders als ASR. Dit belemmert de door de overheid gewenste extensivering en grondgebondenheid van agrarische bedrijven in grote mate.

Tegelijkertijd komt er de komende tien jaar een substantiële hoeveelheid grond beschikbaar, door onder meer opkoop van bedrijven, functieverandering, extern salderen en stoppende boeren. Het merendeel van deze grond zal via de vrije markt gekocht worden door boeren en andere partijen. Een ander deel zal in bezit komen van de provinciale- en Rijksoverheid. Het is van groot belang dat deze grond, zoals door de minister van LNV in 2019 reeds toegezegd, beschikbaar blijft voor de agrarische sector.

Daarom is het noodzakelijk dat de Rijksoverheid een substantiële nationale Grondbank instelt, die gronden in portefeuille neemt en, al dan niet tegen voorwaarden met betrekking tot de te bereiken doelen, tegen *gereduceerde pachtprizen* uitgeeft aan agrariërs. Hierbij is van belang dat deze grond niet wordt toegekend aan de hoogste bieder bij inschrijving, maar door middel van loting. Alleen agrariërs die voldoen aan de toegepaste criteria kunnen in aanmerking komen voor pacht.

Op deze wijze krijgen jonge boeren meer perspectief, neemt de kapitalisering van bedrijven af, ontstaat er ruimte voor nieuwe grondgebonden initiatieven, kunnen bedrijven toenemen in areaal en kan hiermee tevens invulling worden gegeven aan de beoogde doelstellingen vanuit een haalbaar financieel perspectief. Tevens kunnen TBO's als Natuurmonumenten hun verantwoordelijkheid nemen en een substantieel areaal vrijmaken om via de Grondbank beschikbaar te stellen voor duurzame landbouw.

Bijlage 5a - Grondpolitiek

De hoofdlijn van onze visie op grond hebben we in maart 2021 gepresenteerd samen met onze integrale visie 'Stip 2030. Perspectief voor agrarisch Nederland'. In deze notitie een nadere uitwerking aan de hand van een aantal uitgangspunten.

Waar gaat het mis?

In de huidige grondmarkt regeert het recht van de sterkste. We zien dat vermogende partijen gronden kopen, in de grensstreek grond gehuurd en gekocht wordt door buitenlandse partijen, we zien dat grond eigendom is van rentmeesters van kerken, eigendom door vererving en projectontwikkelaars verwerven posities. Daarnaast is grond in eigendom (vaak gefinancierd door banken) van boeren.

Gemene deler van grond in eigendom van derden is dat deze gronden worden geëxploiteerd om rendement te genereren, dan wel voor een periode worden verhuurd totdat een andere bestemming (die nóg meer oplevert) kan worden gerealiseerd.

In deze situatie heeft de boer weinig tot geen marge op de exploitatie van gronden en kán hij niet investeren in zaken als bodemvruchtbaarheid, CO₂ binding, stikstofbinding, vermindering van uitstoot, droogteresistentie en biodiversiteit maar is het noodzaak de maximale opbrengst per hectare na te streven om uit de kosten te komen.

Wat is er nodig om boeren die door willen perspectief te bieden ten aanzien van het grondbeleid?

- ✓ Voor lange duur kunnen beschikken over grond.
- ✓ Voor een economisch hanteerbare prijs kunnen beschikken over grond.
- ✓ Inkomsten kunnen genereren uit deze grond, hetzij door gewasopbrengsten (voorkeur), hetzij door/aangevuld met ecosysteem diensten.
- ✓ Meer grond in direct eigendom van actieve boeren of van betrouwbare partners t.b.v. langjarige pacht.

Kijkend naar buurlanden valt het beschermende systeem ten aanzien van grondbeleid in Frankrijk op. Iedere grondtransactie >1 hectare passeert hierbij een overheids-gelieerde instantie (Safer) die eerst goedkeuring moet verlenen alvorens de grond van eigenaar kan wisselen. Hierbij wordt gecheckt op de volgende criteria;

- ✓ Zijn er in de betreffende regio praktiserende agrariërs (eerste recht van koop) die belang hebben bij deze grond? Deze krijgen gelegenheid de grond voor de overeengekomen koopsom te kopen.
- ✓ Is de grondtransactie in het belang van de agrarische sector (vitaliteit) in het betreffende gebied?
- ✓ Wordt de grond door de voorgenomen koop eigendom van een praktiserende agrariër die de grond ook daadwerkelijk voor agrarisch gebruik gaat exploiteren? (uitsluiten speculanten)
- ✓ Is de waarde passend in de gebiedsontwikkeling?

Een dergelijke manier van omgang met de grond biedt veel uitgangspunten en waarborgen die tegemoet komen aan een duurzaam gebruik van gronden. Het is zeer te overwegen een dergelijk systeem nader uit te werken voor de Nederlandse context, waarbij uiteindelijk meer grond beschikbaar komt voor duurzaam agrarisch gebruik door eigendom danwel langjarige pacht tegen werkbare acceptabele landelijk vastgestelde criteria onderbouwd door onderzoek van bijvoorbeeld Wageningen University & Research.

Daarnaast is in veel gebieden met een intensief gebruik van gronden sprake van grote versnippering van gronden. Dit is zo gegroeid vanuit kleinschaligheid van deze gebieden, door vererving, grondposities van rentmeesters enzovoorts. Het dient overwogen te worden in het belang van de vitaliteit en het toekomstperspectief van de agrarische sector deze gronden in een termijn van bijvoorbeeld 20 jaren in eigendom/duurzaam beheer te doen komen van uitsluitend praktiserende agrariërs.

Door genoemde oplossingsrichtingen zal de situatie ontstaan dat boeren hun grond kunnen exploiteren met een acceptabel rendement én ruimte om te kunnen investeren in maatschappelijke doelen.

Bijlage 6 - De Zoetwatervoorziening

Zoet water wordt wereldwijd een schaars goed. We hebben gezien dat dit zelfs in Nederland het geval is, met de ervaring van de warme en droge zomers van de afgelopen jaren. Voor onze hoogwaardige producten is de beschikking over voldoende zoet water essentieel, ook in schaarse periodes. We hebben geconstateerd dat er veel maatschappelijke druk ontstaat, wanneer er in schaarse tijden wordt berekend. Voordat dit verder polariseert, zal er actief moeten worden onderzocht hoe het zoete water beter vastgehouden kan worden, zodat agrariërs er in tijden van schaarste over kunnen beschikken.

Deze onderzoeken dienen in ieder geval betrekking te hebben op:

- ✓ Ondergrondse zoetwaterberging;
- ✓ Hergebruik van effluent vanuit de zuiveringen in het gebied, in plaats van afvoeren in rivieren;
- ✓ Het plaatsen van vele extra stuwen om water vast te houden;
- ✓ Inzetten op een betere sponswerking van de bodem;
- ✓ Herwaardering van het maïsgewas, deze gaat zeer efficiënt om met water;
- ✓ Hoe de functies van de natuur en een (tijdelijke) zoetwatervoorraad gecombineerd kunnen worden;
- ✓ Een eventuele rol voor een veranderend veenweidegebied;
- ✓ De vraag hoe we het IJsselmeer en andere voorraadplaatsen kunnen aanpassen om een grotere hoeveelheid zoet water vast te houden;

Bijlage 7 – Hoe halen we natuur en milieudoelen?

Een van de grote vraagstukken van deze tijd betreft de milieuproblematiek. Schoon water, schone lucht, we willen het allemaal. Maar ons consumptiegedrag brengt een belasting voor het milieu met zich mee. Voor wat betreft de agrarische sector kan dit onderscheiden worden in emissies naar de lucht en naar de bodem. Bij emissies naar de lucht hebben we het over ammoniak, CO₂ en fijnstof bijvoorbeeld, bij emissies naar de bodem (water) spreken we vooral over nitraat, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen. In Europees verband zijn doelen gesteld die in een zeker jaar behaald moeten zijn. Daarnaast is Nederlandse regelgeving van toepassing. In deze bijlage geven we een aantal aanbevelingen met betrekking tot de verschillende onderwerpen. We doen dit beknopt en samenvattend, maar zijn graag bereid dit toe te lichten in een gesprek.

Stikstof, de Kritische Depositiewaarde en het natuurbeleid.

De Vogel en Habitat Richtlijn (VHR) vereist dat iedere verslechtering van beschermde natuur (Natura 2000) uitgesloten wordt. In de praktijk betekent dit dat er een consistent dalende lijn dient te zijn van de stikstofemissies. Daarnaast dient natuurbeleid te worden gevoerd waarbij de Staat van Instandhouding (SVI) gericht wordt behouden of verbeterd (aanwijzingsbesluiten). Ten behoeve van de vergunningverlening is het noodzakelijk dat tegenover iedere uitgifte van een vergunning waarmee stikstofemissie is gemoeid een geborgde daling staat van minimaal dezelfde grootte als de nieuwe uitgifte. 'Geborgd' betekent in dit verband: geregistreerd en voortvloeiend uit gericht overheidsbeleid. Het is onwenselijk en wetenschappelijk onjuist de stikstoftypen stikstofoxide (NO_x) en ammoniak (NH₃) tegen elkaar uit te ruilen vanwege hun verscheiden chemische samenstelling en effecten op het milieu. Zie voor meer informatie hierover:

<https://agractie.nl/nederland-van-het-slot-13802/>

Doelsturing waar mogelijk

Doelsturing in de agrarische sector wil zeggen dat in samenspraak met de sector heldere doelen worden gesteld die in jaar X moeten zijn bereikt. Boeren kunnen vervolgens zelf op bedrijfsniveau de route kiezen hoe ze deze doelen gaan bereiken. Doelsturing is bijvoorbeeld goed toepasbaar in het bereiken van de vereiste kwaliteit van het grond en oppervlaktewater. En ook bij ammoniakemissie is doelsturing waarschijnlijk toepasbaar. Invoering van doelsturing heeft prioriteit en vereist zorgvuldige monitoring op bedrijfsniveau.

Evenwichtsbemesting

Bij evenwichtsbemesting geldt het principe dat gewassen gevoed moeten kunnen worden naar hun behoefte, en dat de nutriënten die door de gewasoogst van het land gehaald worden weer moeten kunnen worden aangevuld. Dit aanvullen gebeurt bij voorkeur met het natuurproduct dierlijke mest in plaats van kunstmest. Dit vereist een andere blik op bemesting waarbij generieke (Europese) normen worden gesteld, die nauwelijks rekening houden met ditevenwicht. Natuurlijk dient bij evenwichtsbemesting rekening gehouden te worden met het voorkomen van emissies naar bodem en lucht.

Waterkwaliteit

Het bereiken of houden van een goede waterkwaliteit raakt vooral aan het onderwerp doelsturing. Op dit moment wil de overheid dit bereiken met grotendeels generieke maatregelen, maar we zijn inmiddels 25 jaar en 7 actieprogramma's verder en nog is het doel niet bereikt. Tijd voor een gerichtere aanpak dus door middel van doelsturing op bedrijfsniveau!

Wij vragen wel nadrukkelijk aandacht voor de volgende punten, omdat door onderzoek is gebleken dat deze van grote invloed zijn op de regionale waterkwaliteit;

- ✓ Normoverschrijding door rottend organisch materiaal in landbouw en natuurgebieden;
- ✓ Instroom water met normoverschrijding vanuit het buitenland;
- ✓ Water vanuit nutriënt en mineraalrijke bronnen;
- ✓ De effecten van veenoxidatie op het nutriëntengehalte;
- ✓ Riiooloverstorten (ook de incidentele bij zware regenval)

Dit zijn maar enkele voorbeelden om aan te geven waarom het van zo groot belang is om de waterkwaliteit gericht aan te pakken. Er zullen regio's zijn waarbij de vereiste waterkwaliteit op sommige parameters niet te bereiken is, terwijl in andere regio's waar strenge regels gelden al een goede waterkwaliteit bereikt is.

Biodiversiteit

Oplossingen voor het vergroten van de biodiversiteit liggen voor het oprapen in de boerenpraktijk. Graag verwijzen wij u hiervoor naar de bijlages Basisvergoeding en Ecosysteemdiensten.